

100 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA COMISIEI MONUMENTELOR ISTORICE

Aurelian Trișcu

Pentru ca o bună parte dintre monumentele care ne înconjoară să poată fi astăzi în viață și pentru ca acei ce trăiesc în preajma lor să le poată îngriji în mod organizat în stat, a fost necesar ca înaintașii noștri să pună temeliile generoase ale unei instituții, la început firavă, dar mai apoi în destulă putere pentru a-și putea împlini țelurile.

Atât organismul în sine, cât și obiectul eforturilor sale oglindesc o credință, obișnuită într-o societate generatoare de astfel de criterii. O consemnează, în acele timpuri, Mihai Eminescu: «Cum la zidirea piramidelor, acelor piedici contra pasurilor vremii, fundamentele cele largi și întinse purtau deja în ele intențiunea unei zidiri monumentale, care e menită de-a ajunge la o culme, astfel în viața unui popor munca generațiilor trecute, care pun fundamentul, conține în ea deja ideea întregului».¹

Alcătuirea edificiului a pretins, ca întotdeauna, înțelegere, dragoste, străduință și, adeseori, sacrificii. De data aceasta, un mănunchi de personalități, împreună cu înalte autorități, cu Biserica și cu intelectualii apropiați, au luat parte la întemeiere, dăruind ceea ce se cuvenea.

Prin legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice, sancționată prin înaltul decret regal cu nr. 3658 din 17 noiembrie 1892, «se întocmeau» Comisia monumentelor publice, care și-a luat de îndată denumirea de Comisiunea Monumentelor Istorice. Membrii erau V.A. Urechia, T. Maiorescu (membri ai Academiei), C. C. Arion, Gr. G. Tocilescu, director al Muzeului de Antichități, și Gh. Sterian, arhitect. După schimbări motivate, comisia cuprindea în 1906, «în ordinea vechimii», pe Gr. Tocilescu, B. P. Hasdeu, N. Gabrielsescu, Gr. Cerkez și I. Kalinderu.

Perioada celor 15 ani de început este înfățișată în primul «Raport general cu privire la lucrările Comisiei Monumentelor Istorice», întocmit în 1907 și publicat în 1908 în «Buletinul C.M.I.», Anul I, numărul 1. Se amintește, printre primele acțiuni, inventarierea monumentelor publice și istorice ale Țării, «care n-a fost de fel ușoară, din cauza puținei pregătiri și mulței nepăsări de care au dat dovadă majoritatea celor chemați a sluji cu acest prilej Comisiunii»². Cu privire la lucrările pe monument, sunt deplânse intervențiile autorităților comunale și ale epitropiilor bisericești, care cu de la sine putere «se apucară de renovat... alterând... caracterul vechi și specific al unora dintre cele mai însemnate monumente; iar unde socotiră că nu mai e nimic de făcut, dărmărară pur și simplu... la Râmnicul-Sărat, la Câmpulung, la Târgoviște, la Iași și - cine ar fi crezut? - la București chiar».³

Înființarea Casei Bisericii, precum și priceperea, statornicia și zelul membrilor Comisiei conduc însă la importante lucrări de conservare a unor monumente ca «vestita mănăstire a Snagovului, care amenința a se ruina», sau a ctitoriilor de la Căluș, Gura Motrului, Govora și Borzești ori, mai târziu, de la Comana, Soveja, Dobrovăț, Slatina, Cașin și Aroneanu. Sunt angajate lucrări de întreținere și la Mănăstirea Hurezi, la bisericile Curtea Domnească și Stelea din Târgoviște, Văcărești din marginea Bucureștilor și Golia din Iași. Totodată sunt întreprinse lucrări de restaurare la bisericile Stavropoleos,

la biserica Albă din Baia și la Turnul-clopotniță al bisericii Sf. Nicolae din Popăuți.

Câmpul de acțiune al Comisiei se lărgeste continuu. Până la pregătirea unor specialiști în restaurarea picturilor se stabilesc legături cu organisme similare de peste hotare. Prin Comisiunea monumentelor din Austria, domul Hans Virtelberger, «un meșter foarte dibaci din Viena», vine la biserica Sf. Ioan cel Nou din Suceava, unde «spală și curăță vechea pictură în modul cel mai mulțumitor»⁴. Membrii Comisiei analizează la fața locului starea multor monumente în suferință, cântăresc trebuințele și relativitatea mijloacelor, propun o politică de conservare și întreținere adaptată împrejurărilor și nevoilor. «Căci câtă vreme Statul va fi singurul chemat să suporte cheltuielile de restaurare, conservare și întreținere a monumentelor noastre istorice, totul nu se va putea niciodată pe de-a-ntregul și pretutindeni».⁵

Evoluția comisiei în primele decenii de la înființare este surprinsă cu claritate de dl. Radu Sc. Greceanu în introducerea la atât de trebuincioasa sa lucrare *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice 1908-1945, Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice 1914-1915, 1942-1943, Indici bibliografici*: «La început un organ pur consultativ, fără autoritatea efectivă, ea va deveni, încetul cu încetul, mai ales după 1902, sub președinția lui I. Kalinderu, un organ extrem de eficace, bucurându-se de un sprijin din ce în ce mai activ al Ministerului și al oamenilor de cultură din țară. Autoritatea C.M.I. s-a întărit și mai mult sub președinția istoricului D. Onciul (1919-1923), pentru ca sub aproape două decenii de conducere a lui N. Iorga să devină, în ciuda inerției organelor de conducere, acea instituție a cărei activitate multiplă (avizare, protecție, restaurare, execuție, publicistică) ne uimește și astăzi».⁶

Cu toată vitregia vremurilor care au urmat, activitatea Comisiei Monumentelor Istorice și a celorlalte organisme orânduite să o înlocuiască a reușit să se desfășoare cu folos pentru monumente din toate ramurile și din întreaga țară. La obiective de prim ordin s-au realizat săpături arheologice, studii și proiecte, lucrări de întreținere și consolidare, de restaurare și punere în valoare. Toate acestea au fost posibile până în 1977, când a început acea perioadă cenușie și absurdă în care relele s-au precipitat, Direcția Monumentelor Istorice a fost desființată, cele peste o sută de șantiere existente în teritoriu au fost părăsite, specialiștii împrăștiați, iar nenumărate biserici, conace, palate, centre orășenești și sate întregi - distruse.

Privind în urmă și încercând a cântări ce a însemnat Comisia Monumentelor Istorice pentru zestrea de valori edificate în țară și pentru întreaga cultură din România, se constată necesitatea vădită a întocmirii unor studii de bază, nu numai asupra Comisiei, dar mai ales cu privire la activitatea desfășurată de-a lungul acestei sute de ani în domeniul monumentelor istorice, cu date certe, analize aprofundate și aprecieri de sinteză, conturând drumul parcurs, orientările școlii de restaurare și multele lucrări ale unor mari personalități care au apărut și au făcut să strălucească din nou valori aproape pierdute.

¹ M. Eminescu, *Opera politică*, vol. 1, 419, Cugetarea, București, 1941.

² «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», Anul 1, no. 1, București, 1908, p.30.

³ idem, p.32.

⁴ idem, p.32-42.

⁵ idem, p. 44.

⁶ Radu Sc. Greceanu, *B.C.M.I. 1908-1945, Anuarul B.C.M.I. 1914-1915, 1942-1943, Indici bibliografici*, în «B.C.M.I.», An 1, nr. 3-4, p. 48.

De două ori ne lăudăm cu trecutul: cu ceea ce s-a zidit și cu cei ce au apărut această moștenire. Mărimea faptelor lor arată și limitele noastre. Cum altfel am putea răspunde acelor care ne-au transmis mesaje atât de semnificative decât încercând să le continuăm opera? Pentru a merge pe acest drum este nevoie, printre altele, de stăruință și de o bună organizare, de înțelegere a tradiției și de înnoire a mijloacelor noastre de lucru, de conlucrare cu forurile specializate și de extindere a preocupărilor. De la monumentul individual, care rămâne un prînz al domeniului, ca bolnița Coziei, se poate trece în egală măsură la întreaga vale a Cosăului cu biserici, gospodării și porți, cu sculpturale cruci de lemn în vechi cimitire și integrarea tuturor acestora în peisaj. După cum cercetarea mai adâncă a satelor mănăstirești Văratec și Agapia nu ar aduce în lumină doar trăsături artistice și istorice ale unor obiecte arhitecturale altfel decât altele, dar ar putea să determine precizarea unor poziții noi față de evoluția vie, firească și caracteristică a unui ansamblu istoric, evoluție care, în anumite limite, îi îmbogățește continuu substanța.

Pentru a depăși nenumăratele piedici care se ridică în calea protejării patrimoniului construit, se impune ca oamenii și autoritățile care s-au tot îndepărtat de monumente să revină alături de ele, să le înțeleagă însemnătatea și rostul. Pentru că, din păcate, de acele timpuri care au consfințit Legea și Comisia Monumentelor Istorice ne despart nu numai o sută de ani, dar și o schimbare de mentalitate, un dezinteres general, o părăsire a valorilor. Ar trebui ca oamenii să-și regăsească rădăcinile de care au atîta nevoie. Iar Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, care, după decembrie 1989, a reînnotat firul tradiției, poate să fie un important punct de sprijin în această acțiune generală de însănătoșire. Hotărâtor este ca pentru rezolvarea noianului de lucruri grele care se cer împlinite să participe fiecare. De acolo unde se află, cu responsabilitățile ce-i revin, cu oarecare afecțiune și cu mijloace dintre cele mai diverse.

Un fapt printre multe altele, aparent neînsemnat, petrecut cu discreție undeva în țară, într-o vreme tulbură, când împotriva monumentelor începea să fie dusă o politică abuzivă, poate fi pildă.

Prin procesul verbal din 17 iunie 1957, încheiat de Boaru Partenie, șeful ocolului silvic Văratec, și de Timofte Eugen, inginerul șef al acestui ocol, împreună cu un delegat al Direcției Monumentelor de Arhitectură din Departamentul de

Arhitectură și Urbanism din Ministerul Construcțiilor și Materialelor de Construcții, se delimitează și se lărgesc zonele de protecție, cu suprafața totală de 739 hectare, în arboreturile aflate în jurul monumentului istoric și arhitectonic. Arboreturile, care necesită liniște pentru formarea lor în vârstă, sunt situate pe ambii versanți ai pârâului Agapia, precum și pe perspectiva de fond pe care se proiectează mănăstirea. O parte din această suprafață intră în perspectiva generală care domină spațiul vizual larg... și restul îmbracă armonios drumul ce duce spre mănăstire. Ca delegat al Direcției Monumentelor de Arhitectură... semnează arhitect G. M. Cantacuzino.

Pădurea aceea avea să crească acolo, într-adevăr «în liniște», pentru a dovedi încă o dată că acei ce se îngrijesc de trecut pregătesc viitorul.

Se pune adeseori întrebarea dacă și în ce măsură se pot înscrie în realitățile active ale prezentului minunatele construcții de altădată.

O legătură evidentă între trecut și viitor este monumentul însuși. Dar și «progresul – spune Eminescu – este o legătură naturală între trecut și viitor»⁷. Se stabilește astfel cu ușurință relația, aparent paradoxală, între Monument și Progres.

Monumentul este, în mod cert, un element de progres. De ce? Pentru că impune respectul valorii; demonstrează necesitatea lucrului bine făcut; învață despre folosul dialogului cu locul, cu vecinătățile, cu oamenii; dă încredere în capacitatea de creație a celor care ne-au precedat și constituie un imbold pentru a merge mai departe.

RÉSUMÉ

Après un coup d'oeil sur les débuts de l'activité digne d'éloge de la Commission des Monuments Historiques, l'auteur – le prof. arch. Aurelian Trîșcu, président de la Commission Nationale des Monuments, Ensembles et Sites Historiques (CNMASI) – entreprend un commentaire en faveur des monuments, une plaidoirie pour retrouver les valeurs du passé et accroître l'intérêt d'un renouement avec la tradition.

Tout naturellement, l'auteur se demande dans quelle mesure les admirables constructions d'autrefois peuvent s'inscrire dans les réalités actives du présent, compte tenu que les monuments, en eux-mêmes, constituent le lien avec le passé et tout autant avec l'avenir, qu'ils représentent un élément de progrès en inspirant aux contemporains la confiance dans la créativité des précurseurs et une exhortation à continuer d'avancer sur cette voie.

⁷ M. Eminescu, *Opera politică*, vol. II, 386, Cugetarea, București, 1941.